

De wetenschap van het zingen Ike – Josine, Francisca, Helena – de Loos (1955-2010): een bio-bibliografie

Louis van Tongeren & Marcel Zijlstra

*So zeigt sich auch in diesem Fall,
dass eine sinnfällige Ordnung der Quellen fruchtbar ist.¹*

Ike de Loos, te jong overleden op 22 maart 2010, had bovenstaand citaat van Solange Corbin op de openingspagina van haar website staan. Dit motto is misschien wel het leidend principe van het gehele wetenschappelijke oeuvre van Ike de Loos. Ooit vertelde ze niet de behoefte te hebben een nieuwe theorie over de vroege geschiedenis van het gregoriaans te formuleren. Dat was haar te speculatief. Daar stelde zij het inventariseren, ordenen en nauwkeurig analyseren van middeleeuwse muzikale en liturgische bronnen tegenover. Dat is moeizame arbeid, waarvan de resultaten pas na lange tijd zichtbaar worden.

Ike werd geboren te Utrecht in 1955 en groeide op in Apeldoorn, waar ze ook het gymnasiumdiploma behaalde. Van jongs af aan had ze een grote belangstelling voor muziek. Ze keerde dan ook voor de studie Muziekwetenschap terug

¹ Solange CORBIN: *Die Neumen* (Köln 1977) 29.

naar Utrecht. Tijdens die studie werd haar liefde voor het gregoriaans gewekt, mede dankzij de inspirerende colleges van Jan Boogaarts. Daarnaast werd ze gegrepen door de belangrijkste en oudste volledige bron met gregoriaanse gezangen van de Noordelijke Nederlanden. Twee scripties wijdde ze aan het manuscript Utrecht UB 406.² Haar fascinatie voor dit handschrift leidde ertoe dat ze uiteindelijk het onderzoek naar de Utrechtse codex UB 406 tot het uitgangspunt van haar dissertatie over middeleeuwse muzieknotaties maakte.³ Deze codex, waarvan ze vaststelt dat hij uit de Utrechtse Mariakerk afkomstig is, bevat één van de oudste lijnnotaties uit het gebied boven de grote rivieren. De conclusie van haar onderzoek – waarvoor ze vele bronnen opspoorde, vergeleek en analyseerde – was dat de liturgisch-muzikale bronnen uit het gebied van het huidige Nederland, België en het Rijnland een notatie gebruiken die als een mengvorm van Duitse en Franse notaties kan worden omschreven. Deze diepgaande studie vormt eigenlijk de grondslag van het wetenschappelijke werk van Ike de Loos, waardoor het nu ook voor ons mogelijk is aan de hand van muzieknotatie een handschrift uit de Lage Landen te determineren. Ike's werk aan UB 406, gepaard aan haar internationale netwerk, resulteerde ook in een facsimile-editie van het handschrift waarvoor Ike de inleiding verzorgde.⁴

Onder de vele details die Ike de Loos van UB 406 beschrijft, zijn haarlijntjes die uitsluitend op neumen voorkomen die in de omgeving van een halve-toonsafstand te vinden zijn en die waarschijnlijk als aanduidingen voor microtonale intervallen kunnen worden geduid. Al eerder had ze de neumletters in U-406 als indicaties voor chromatische veranderingen geduid.⁵ Zo is mede door haar het beeld van het gregoriaans als een statisch, puur diatonisch repertoire langzaam maar zeker veranderd.

Al evenzeer is het beeld van de uitvoerenden van het gregoriaans verschoven. Gold dit repertoire vroeger bij het grote publiek als mannenzang bij uitstek, Ike heeft er zowel praktisch als wetenschappelijk toe bijgedragen dat vrouwen die gregoriaans zingen als normaal worden beschouwd. Zelf heeft ze zich op de uitvoering van het gregoriaans toegelegd door bij Alfons Kurris aan het Con-

² Ike DE LOOS: *Antifonale Utrecht, Universiteitsbibliotheek 406* (Utrecht 1986 = ongepubliceerd) en IDEM: *De muzieknotatie van ms. Utrecht U.B. 406* (Utrecht 1987 = ongepubliceerd). Zie ook IDEM: 'Het manuscript Utrecht, Universiteitsbibliotheek 406', in *Tijdschrift voor gregoriaans* 13 (1988) 55-62.

³ Ike DE LOOS: *Duitse en Nederlandse muzieknotaties in de 12^e en 13^e eeuw* (German and Dutch music notations in the 12th and 13th centuries; with a summary in English and French) (Utrecht 1996 = ongepubliceerd).

⁴ *Utrecht, Bibliotheek der Rijksuniversiteit Ms 406 (3.J.7)*, introduction by Ike DE LOOS, index by Charles DOWNEY, edited by Ruth STEINER (Ottawa 1997 = Publications of Medieval musical manuscripts 21 = facsimile reproduction of the manuscript).

⁵ Ike DE LOOS: 'Der Neumenbuchstabe S als chromatisches Zeichen im Antiphonale Utrecht, Universitätsbibliothek 406, aus dem 12. Jahrhundert', in *Tijdschrift van de Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis* 39 (1989) 5-27.

servatorium van Maastricht de post-HBO-opleiding Gregoriaans te volgen. Met succes sloot ze deze in 1995 af. In 1987 richtte ze samen met Marie-Louise Egbers één van de eerste vrouwenkoren op die zich specialiseerde in het gregoriaanse repertoire. Na de promotie van Ike in januari 1996 zong dit koor in een halfduistere Pieterskerk een prachtig kort concert, waarin nieuwe inzichten met betrekking tot de uitvoeringspraktijk duidelijk hoorbaar waren.⁶ In 2004 werd ze zelf dirigent van deze Utrechtse Vrouwenschola, waarmee ze vele succesvolle optredens verzorgde. De programma's die ze samenstelde, waren het resultaat van haar jarenlange diepgaande vertrouwdheid met de bronnen.

Van sommige van die bronnen kon ze, nadat ze jaren aan mannenkloosters waren toegeschreven, onomstotelijk vaststellen dat ze door vrouwen waren gebruikt. De meest ingrijpende gewijzigde toeschrijving van een hele groep handschriften is die van een hymnarium, twee antifonales en een graduale. Van deze groep vijftiende-eeuwse handschriften werd lange tijd gedacht dat ze afkomstig waren uit de middeleeuwse Abdij van Egmond. Hoewel op zeker moment twijfels waren ontstaan en de mogelijkheid werd onderkend dat de handschriften ook uit de vrouwenabdij van Rijsenburg afkomstig konden zijn, kon het definitief bewijs daarvoor niet geleverd worden. Totdat Ike de Loos in het graduale de rubriek vond die opende met de woorden *due domine* (twee dames). Daarmee stond vast dat het handschrift Brussel KB, II 3825 uit een vrouwenklooster afkomstig was. Andere liturgische kenmerken wezen direct naar de Rijsenburgse Maria-abdij. De overeenkomsten met de andere handschriften uit deze groep maakten dat over de liturgie in de vrouwenabdij van Rijsenburg meer dan ooit bekend is.⁷

Eén van de consequenties van deze vondst was dat het beroemde Egmondse Paasspel (dat in het Hymnarium Den Haag KB 71 J 70 te vinden is) plotseling Rijsburgs Paasspel moest heten. Dat had ook consequenties voor de bezetting. Werd tot dan toe aangenomen dat alle rollen in dit spel door mannen werden vervuld, Ike's conclusie luidt: 'De rollen van vrouwen zullen echter te Rijsenburg door vrouwen zijn gezongen'. De liturgische inkadering werd dankzij deze vondst eveneens helder. Vanuit de vergelijking met andere spelen postuleerde ze dat dit Paasspel niet aan het einde van de Metten, maar voorafgaand aan de mis werd gezongen.

Dat Ike in staat was te herkennen waar zo'n Paasspel zijn plaats had in de middeleeuwse liturgie, is te danken aan de inventarisatie die ze maakte van het liturgisch drama in de Lage Landen. Nauwkeurig beschrijft ze de verschillende toneelvormen van de middeleeuwse kerk, waarbij ze een precies onderscheid

⁶ De in 1997 door de KRO uitgebrachte CD *Jeruzalem, stad van God* van de Utrechtse Vrouwenschola o.l.v. Marie-Louise Egbers roept in herinnering hoe het koor indertijd klonk (KRO 97001).

⁷ Ike DE LOOS: 'Egmond of Rijsenburg? De liturgische handschriften van een grafelijke abdij', in G.N.M. VIS (red.): *De abdij van Egmond. Geschreven en beschreven* (Hilversum 2002 = Egmondse Studiën 4) 103-142.

maakt tussen liturgie en para-liturgie en duidelijk afbakent wat ‘toneel’ was en wat niet.⁸

Van verschillende gebieden in de Lage Landen heeft Ike de heiligenofficies getraceerd en geanalyseerd. Haar in de loop der jaren steeds meer gegroeide kennis van handschriften in het gehele gebied van de Lage Landen maakte het haar mogelijk het officie van St.-Goedele, een belangrijke heilige in het Brusselse, grotendeels in een handschrift uit Zutphen te traceren en de bijbehorende hymne met behulp van een manuscript uit Den Bosch te reconstrueren. In haar analytische beschrijving laat ze zien wat de muzikale eigenheid van deze jonge officies is, waarin ze overeenkomen en waarin ze juist verschillen met de oudste lagen van het gregoriaanse repertoire.⁹

Het besef dat wanneer uit de Middeleeuwen zoveel manuscripten verloren zijn gegaan elk fragment belangrijk is, bracht Ike tot het nauwkeurig in kaart brengen van *membra disjecta*. Zo inventariseerde en beschreef ze met een werkgroep aan de Universiteit Utrecht de fragmenten uit de Abdij van Berne-Heeswijk.¹⁰ Deze losse vellen of strookjes van handschriften hielpen haar om de notatie van de Lage Landen in kaart te brengen, alsmede de liturgische eigenaardigheden van verschillende locaties te ontsluiëren. In een kort artikel waarin ze laat zien hoeveel informatie er uit een paar vellen perkament kan worden gehaald, werpt ze zich op als ‘meld- en regelpunt’ voor de registratie van dit soort fragmenten.¹¹

Haar grote repertoirekennis en bedrevenheid in het zoeken maakte het uiteindelijk mogelijk om aan de hand van slechts enkele verspreid overgeleverde gezangen een idee te geven van het liturgisch-muzikale leven in de Abdij van Egmond. Haar artikel ‘En toch konden ze zingen in Egmond’ was de sympathieke herstelbetaling die ze deed om het ‘verlies’ van de ‘Egmondse’ handschriften te compenseren.¹²

Haar expertise op het gebied van notatie paste ze ook toe op manuscripten van buiten de Lage Landen. Een warme herinnering blijft bewaard aan een lang gesprek tijdens de boottocht naar Hoek van Holland vanuit Harwich, op terugreis van een conferentie in Leeds waar Ike in een sessie onder leiding van Kees

⁸ Ike DE LOOS: ‘Drama als liturgie – liturgie als drama’, in H. VAN DIJK, B. RAMAKERS e.a.: *Spel en spektakel. Middeleeuws toneel in de Lage Landen* (Amsterdam 2001 = Nederlandse literatuur en cultuur in de Middeleeuwen 23) 35-56; 310-315.

⁹ Ike DE LOOS: ‘Heiligenofficies in Brabant’, in *Tijdschrift voor gregoriaans* 25 (2000) 150-160; IDEM: ‘Saints in Brabant. A survey of local Proper chants’, in *Revue Belge de Musicologie / Belgisch tijdschrift voor muziekwetenschap* 55 (2001) 9-39.

¹⁰ Ike DE LOOS (red.): *De liturgische handschriftfragmenten met muzieknotatie van de Abdij van Berne*, beschreven door studenten muziekwetenschap en mediëvistiek (Utrecht 1992 = Syllabus van de Werkgroep Bronnenonderzoek Middeleeuwen 1990-1991, Vakgroep Muziekwetenschap der Rijksuniversiteit Utrecht).

¹¹ Ike DE LOOS: ‘Handschriftenfragmenten’, in *Tijdschrift voor gregoriaans* 20 (1995) 46-53.

¹² Ike DE LOOS: ‘En tóch konden ze zingen in Egmond’, in G.N.M. VIS (red.): *Het klooster Egmond: hortus conclusus* (Hilversum 2008 = Egmondse Studiën 5) 125-144.

Vellekoop een lezing had gehouden. Zij had haar onderzoek naar een antifonariumfragment in Wenen net afgerond en ze tekende voor hoe merkwaardig de salicus in dat fragment eruit zag,¹³ wat aanleiding gaf tot verschillende speculaties over de mogelijkheden van uitvoering. Veel later zou Ike met Kees Pouderoijen de fameuze codex Hartker onderzoeken, een tiende-eeuws handschrift met officiegezingen. Het manuscript, dat zijn naam ontleent aan de monnik Hartker die in een kluis het handschrift zou hebben geschreven, werd aan een nauwgezet onderzoek onderworpen. De mythe van Hartker werd zo ontrafeld: het handschrift is niet het werk van een man in hermetische afzondering, maar van een groep schrijvers in een kloosterlijk schrijfatelier.¹⁴

Ike had geen makkelijke wetenschappelijke carrière. In een publicatie bij gelegenheid van het 75-jarig bestaan van de Utrechtse muziekwetenschap wordt over haar loopbaan gezegd:

Op papier klinkt het één en ander al gauw leuker dan het is. Wetenschappelijke carrières hangen veelal van de tijdelijke banen aan elkaar. Wijzigingen in de academische regelgeving leiden al gauw tot verandering in carrièreperspectieven. Evenals veel generatiegenoten in vergelijkbare werkvelden heeft De Loos een curriculum waar meer dan eens een arbeidsbureau of een uitkerende instantie aan te pas moest komen.¹⁵

Maar Ike was veel te energiek om thuis te gaan zitten met een uitkering of wachtgeld. Ze voorzag als gewaardeerd medewerker van de Thuiszorg menig periode in haar eigen onderhoud. Ook in zulke tijden werkte ze gestaag door aan haar onderzoek. Zo verscheen in 2003 het grote overzicht 'Liturgy and chant in the Northern Low Countries',¹⁶ het openingsartikel van een voor deze gelegenheid mede onder haar redacteurschap verschenen aflevering van het *Tijdschrift van de Koninklijke Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis*, een dikke bundel waarin internationale en nationale grootheden zich buigen over verschillende aspecten van de liturgische handschriftelijke overlevering in de Lage Landen. Haar werk van vele jaren stelde haar in staat een allesomvattende blik te werpen op een rijk gevarieerd landschap. Jaren van inventariseren en beschrijven bieden nieuwe inzichten en werpen nieuwe vragen op.

¹³ Ike DE LOOS: 'Das Antiphonarfragment Wien, ÖNB, Cod. Ser. Nov. 3645', in *Musico-logica Austriaca* 14-15 (1996) 167-172.

¹⁴ Kees POUDEROIJEN & Ike DE LOOS: 'Wer ist Hartker? Die Entstehung des Hartkerischen Antiphonars', in *Beiträge zur Gregorianik. Forschung und Praxis* 47 (2009) 67-86.

¹⁵ Marnix VAN BERCUM, Jan NUCHELMANS & Emile WENNEKES (reds.): *Een 75 musicologienboek. Utrechtse muziekwetenschappers en hun werk* (Houten 2005) 86-87.

¹⁶ Ike DE LOOS: 'Liturgy and chant in the Northern Low Countries', in *Tijdschrift van de Koninklijke Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis* 53,1-2 (2003) 9-47.

Ike's carrière in de wetenschap begon met haar AiO-schap aan de Rijksuniversiteit Utrecht (1989-1992). Daarna is ze enige tijd als onderzoeker verbonden geweest aan de Universiteit van Leuven, waarna ze van 1998-2001 als postdoc weer terugkeerde naar de – inmiddels van naam veranderde – Universiteit Utrecht. Ze kreeg een gedeeltelijk vaste werkkring toen ze in 2004 in dienst trad als halftime coördinator van het interuniversitaire Liturgisch Instituut dat toen was gehuisvest bij de voormalige Theologische Faculteit Tilburg en dat na de integratie van de theologische faculteit in de Faculteit Geesteswetenschappen van de Universiteit van Tilburg vaart onder de vlag Instituut voor Liturgische en Rituele Studies (ILRS). Als coördinator beheerde zij het bureau van genoemd instituut, onderhield ze contacten met de diverse partners van het instituut en droeg ze ertoe bij om het nationale en internationale netwerk dat het instituut in de loop van de jaren heeft opgebouwd bij te houden en uit te breiden. Het grootste deel van haar werkzaamheden was redactioneel van aard. Ze had de jaarlijks terugkerende zorg voor de verwerking en afwerking van de kopij voor het *Jaarboek voor liturgieonderzoek*. Alvorens de ingezonden artikelen te corrigeren en te redigeren, voorzag Ike ze inhoudelijk en tekstueel van commentaar en was zij de centrale schakel tussen de auteurs en de redactie. Daarnaast ontving ze op haar bureau vele manuscripten die aangeleverd werden ter publicatie in één van de drie boekreeksen van het instituut: *Liturgia condenda*, *Meander* en *Netherlands Studies in Ritual and Liturgy*. Sinds haar aantreden in 2004 zijn er in deze reeksen 25 boeken verschenen! Voorafgaand aan hun publicatie had zij al deze uitgaven in verschillende stadia onder ogen gehad en nauwgezet bewerkt en geredigeerd.

Door het vele redactiewerk waar ze zich met plezier, toewijding en acribie op toelagde, bleef er binnen de beperkte omvang van haar aanstelling weinig tijd over voor eigen onderzoek. Toch lukte het haar, gedeeltelijk in haar eigen tijd, om samen met haar collega's Louis van Tongeren en Charles Caspers als een Tilburgse projectgroep binnen het ILRS te gaan werken aan de uitgave en de bestudering van *libri ordinarii* uit de Nederlanden. Binnen dit project, dat mede haar initiatief was, kon zij haar specialisme uitbuiten en de uitgave van een tekstkritische editie van middeleeuwse manuscripten realiseren, in samenspraak met de inhoudelijke bestudering ervan vanuit liturgiehistorisch en kerkhistorisch perspectief door haar twee collega's binnen de projectgroep. Als eerste werd een plan uitgewerkt voor de editie van de *liber ordinarius van Kamerijk* (Cambrai). Hoewel een ruwe transcriptie gereed is, moest de uitgave van een tekstkritische editie onvoltooid blijven. De geschiedenis lijkt zich te herhalen, want in de nalatenschap van haar eveneens te vroeg gestorven leermeester Kees Vellekoop, met wie ze veel had samengewerkt, bevinden zich concepten van tekstkritische edities van *libri ordinarii*. In zijn bijdrage aan de herdenkingsbundel naar aanleiding van het overlijden van Kees Vellekoop kondigde Calvin Bower in 2004 aan dat de publicatie van één van deze concepten op korte termijn te verwachten was. Het betreft de editie van de *ordinarius van Ootmarsum* die tot stand gekomen was als gevolg van een samenwerkingsproject van Kees Velle-

koop en Ike de Loos met het Medieval Institute van de universiteit van Notre Dame (Calvin Bower).¹⁷ Ike had veel tijd aan deze editie besteed en het heeft haar jaren gefrustreerd dat de editie niet gepubliceerd kon worden zolang de door Calvin Bower toegezegde inleidende pagina's niet geschreven werden. Ook bevond zich in de nalatenschap van Kees Vellekoop de onvoltooide transcriptie van de *ordinarius van de Utrechtse kapittelkerk S. Salvator of Oudmunster*.¹⁸ De Tilburgse projectgroep had ver gevorderde plannen om deze transcriptie tot voltooiing te brengen in een tekstkritische uitgave van de *ordinarius*, vergezeld van studies over het manuscript en zijn datering, en over de inhoud van de *ordinarius*. Omdat Ike met haar bronnenkennis binnen deze projecten als een belangrijke spil functioneerde, moet opnieuw gevreesd worden voor de voltooiing van de plannen. Haar betrokkenheid bij en enthousiasme voor het onderzoek naar de middeleeuwse *ordinarii* bereikte voor Ike een laatste hoogtepunt tijdens de internationale expertmeeting die de projectgroep organiseerde van 26-28 november 2008 in het Limburgse Steyl, onder de titel *The Liber ordinarius as a source for cultural history*. Zij was de drijvende kracht achter de organisatie van deze studiedagen met een twintigtal specialisten uit Nederland, Duitsland, de Verenigde Staten, België, Oostenrijk en Zwitserland. Haar eigen bijdrage aan deze expertmeeting over de *ordinarii* in de Nederlanden zal worden opgenomen in de publicatie van de *proceedings* die momenteel in voorbereiding is.

Ike heeft een grote bijdrage geleverd aan de popularisering van de kennis van het gregoriaans. Wie haar bibliografie bestudeert, zal het opvallen dat van menig artikel een kortere, populaire versie is verschenen in het *Tijdschrift voor gregoriaans*. Van 1987 tot 1997 was ze redacteur van dit blad. Terwijl ze enerzijds zorgde dat wetenschappelijke ideeën ruime verspreiding vonden, droeg ze anderzijds bij aan een steeds professionelere uitstraling van dit ooit als mededelingenblad begonnen periodiek. Ike was daarnaast een veelgevraagd spreekster en leidster van workshops, waardoor velen het gregoriaans hebben leren kennen, begrijpen en waarderen.

¹⁷ Calvin BOWER: 'The sequence repertoire of the diocese of Utrecht. Enlightened by four *Libri Ordinarii* of the diocese', in R. STUIP (red.): *Meer dan muziek alleen. In memoriam Kees Vellekoop* (Hilversum 2004) 59-86; vooral 62 en 73 waar de auteur in noot 6 de aanstaande publicatie aankondigt: 'The edition of this ordinal, complete with introduction and index, will appear in the near future under the following title: *Ordinarius Traiectensis. An Utrecht Ordinal from Ootmarsum. Edited from Paris, Bibliothèque nationale, nouv. acq. lat. 328 (saec. XV)*, by C.M. Bower, Ike de Loos, and Kees Vellekoop (†), with the assistance and contributions of Simone Brosig, Suzanne Gallagher, Leslie Lockett, and Harold Siegel.'

¹⁸ Zie in verband met deze *ordinarius* G. & W. GERRITSEN: 'De *Ordinarius* van Sint-Salvator: codicologische en editietechnische aspecten', in STUIP: *Meer dan muziek alleen* 87-111; Louis VAN TONGEREN: 'Notandum est. Een verkenning van de *Liber ordinarius* van de Utrechtse Oudmunster of S. Salvator', in *Jaarboek voor liturgieonderzoek* 25 (2009) 207-228.

Buiten de wereld van gregoriaans en liturgie heeft Ike als projectleider aan het Huygens Instituut gewerkt aan de elektronische editie van het *Gruuthuse handschrift*. Zij trad hiermee wederom in de voetsporen van Kees Vellekoop, die er menige publicatie aan wijdde.¹⁹ Het *Gruuthuse handschrift*, genoemd naar zijn vijftiende-eeuwse bezitter Lodewijk van Gruuthuse, is uniek omdat het een grote collectie Middelnederlandse lyriek bevat die op muziek is gezet. De melodieën waren alleen in onbetrouwbare edities verschenen. Mede dankzij Ike's acribie op het gebied van middeleeuwse notatie is er nu een betrouwbare webeditie met diplomatische transcripties van de melodieën, naast facsimile's van de handschriftfolio's. De samenwerking met haar echtgenoot, de musicus Hans Lub, heeft voor deze webeditie opgeleverd dat ook de muziek uit het handschrift beluisterd kan worden.

Dat één van de laatste grote publicaties waaraan Ike haar medewerking heeft verleend gebruik maakt van het internet, is des te passender wanneer men bedenkt dat ze al in een heel vroeg stadium van wat de digitale revolutie is gaan heten de mogelijkheden van de nieuwe media heeft onderkend en toegepast. Ze behoorde tot één van de eersten met een persoonlijk e-mailadres, en ze wist veel van programma's, besturingssystemen en apparatuur. In 1999 begon ze de website *Chant behind the dikes*, waarop ze het elektronisch linken uitbuit om zo een geraffineerd overzicht van manuscripten, kloosters en kerken te realiseren. Daarnaast heeft ze met een aantal indices op Nederlandse handschriften bijgedragen aan de grote CANTUS-database, waarin inmiddels online zo'n honderd gregoriaanse manuscripten zijn geïndexeerd.

De *sinnfällige Ordnung der Quellen* heeft Ike de Loos en de wetenschap veel opgeleverd. Het lijdt geen twijfel dat dit type fundamentele wetenschap van essentieel belang is voor het uiteindelijk ontraadselen van de grote vragen van het gregoriaans, de vraag naar oorsprong, verspreiding, ontwikkeling en uitvoering. Helaas heeft Ike haar werk niet kunnen afmaken, getuige de verschillende nog te voltooiën publicaties. Dat is des te tragischer omdat ze door de combinatie van haar kennis van de middeleeuwse muzieknotatie en haar brede geverseerdheid in liturgische manuscripten van de Lage Landen een eenzame hoogte had bereikt. Ze was een expert met internationaal aanzien, die zeer gemist zal worden.

¹⁹ Zie bijvoorbeeld Kees VELLEKOOP: 'Streepjes: een bijzondere muzieknotatie voor Middelnederlandse liederen', in Louis Peter GRIJP: *Een muziekgeschiedenis der Nederlanden* (Amsterdam 2001) 61-67.

Bibliografie**1986**

1. *Antifonale Utrecht, Universiteitsbibliotheek 406* (Utrecht 1986 = Thesis Vakgroep Muziekwetenschap, Rijksuniversiteit Utrecht = photo-copied).

1987

2. *De muzieknotatie van ms. Utrecht U.B. 406* (Utrecht 1987 = Thesis Vakgroep Muziekwetenschap, Rijksuniversiteit Utrecht = photo-copied).

1988

3. 'Het manuscript Utrecht, Universiteitsbibliotheek 406', in *Tijdschrift voor gregoriaans* 13 (1988) 55-62.

1989

4. 'Der Neumenbuchstabe S als chromatisches Zeichen im Antiphonale Utrecht, Universitätsbibliothek 406, aus dem 12. Jahrhundert', in *Tijdschrift van de Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis* 39 (1989) 5-27.

1990

5. 'Hildegard van Bingen en haar *Ordo Virtutum*', in *Madoc. Tijdschrift voor mediëvistiek* 4 (1990) 89-94.
6. 'De neumletter s als chromatische aanwijzing in het antifonale Utrecht, UB, 406', in *Tijdschrift voor gregoriaans* 15 (1990) 50-55.
7. 'Het quilisma in de Klosterneuburger notaties', in *Ibidem* 84-98.
8. [Review of:] *Officia Sancti Adalberti Egmundensis*, curavit A.M.J. ZIJLSTRA (St. Adelbertabdij, Egmond-Binnen 1990), in *Ibidem* 105-106.

1991

9. 'De oudste muzieknotaties van West-Europa', in *Pijpersnieuws. Orgaan van het Nederlandse Pijpersgilde* 38,4 (1991) 5-7.
10. 'Gesprek met fr. Kees Pouderoijen over het Antiphonale Romanum', in *Tijdschrift voor gregoriaans* 16 (1991) 3-25.

1992

11. [Editor of:] *De liturgische handschriftfragmenten met muzieknotatie van de Abdij van Berne, beschreven door studenten muziekwetenschap en mediëvistiek* (Utrecht 1992 = Syllabus van de Werkgroep Bronnenonderzoek Middeleeuwen 1990-1991, Vakgroep Muziekwetenschap der Rijksuniversiteit Utrecht = photo-copied).
12. 'Een speciale halvetoonsneum in de notatie van de Lage Landen in de 12^e en vroege 13^e eeuw', in *Tijdschrift voor gregoriaans* 17 (1992) 27-32.

1993

13. 'De Communio en Alleluia Quinque prudentes virgines', in *Tijdschrift voor gregoriaans* 18 (1993) 163-169.

1994

14. 'Nieuwe handboeken over gregoriaans en liturgie', in *Tijdschrift voor gregoriaans* 19 (1994) 29-32.
15. 'Het modale denken en zingen in de polyfonie. Interview met Rebecca Stewart', in *Ibidem* 134-144.

1995

16. 'Drie nieuwe cd's', in *Tijdschrift voor gregoriaans* 20 (1995) 36-38.
17. 'Handschriftenfragmenten', in *Ibidem* 46-53.

1996

18. *Duitse en Nederlandse muzieknotaties in de 12e en 13e eeuw* (with a summary in English and French) (Utrecht 1996 = unpublished PhD dissertation, Utrecht University).
19. 'Das Antiphonarfragment Wien, ÖNB, Cod. Ser. Nov. 3645', in *Musicologica Austriaca* 14-15 (1996) 167-172.
20. 'Ein Beispiel der Computeranalyse mittelalterlicher Neumen. Das Quilisma im Antiphonar U 406 (12. Jahrhundert)', in *Ibidem* 173-181.
21. 'Twee folia uit een Graduale-Sequentiarium, handschrift op perkament, de Nederlanden, tweede helft 12de eeuw', in CHR. COPPENS (red.): *Van Croesen tot Keizer Karel. Preciosa tot circa 1550. Een selectie uit de aanwinsten, 1971-1996* (Leuven 1996) 17.
22. [CD-review of:] *Psallite Sapienter* (Schola Hartkeriana, conducted by Eugene Liven d'Abelardo), in *Tijdschrift voor gregoriaans* 21 (1996) 161.

1997

23. *Utrecht, Bibliotheek der Rijksuniversiteit Ms 406 (3.J.7)*, introduction by Ike DE LOOS, index by Charles DOWNEY, edited by Ruth STEINER (Ottawa 1997 = Publications of Mediaeval musical manuscripts 21 = facsimile reproduction of the manuscript).
24. *600 jaar Agnietenkapel. Middeleeuwse kloosters in Amsterdam* (Amsterdam 1997).

1998

25. [With Martine MONTEYNE & Eugene SCHREURS editors of:] *Laus Deo - pax vivis. Het muziekleven aan de Vlaamse kapittelkerken en kathedralen tot ca. 1800. Dossier bij de gelijknamige tentoonstelling te Brussel, 5 maart - 30 april 1998 / La vie musicale dans les églises collégiales de Flandre et dans les cathédrales jusqu'en 1800. Dossier accompagnant l'exposition du même nom, 5 mars - 30 avril 1998* (= Algemeen archief en Rijksarchief in de provincien. Educatieve Dienst. Dossiers derde reeks 3 / Archives générales du Royaume et Archives de l'État dans les provinces. Service Educatif. Dossiers troisième série 3) (Brussel: Algemeen Rijksarchief 1998 / Bruxelles: Archives générales du Royaume 1998).
26. 'Cult chrétien et chant liturgique', in *Ibidem* 24-34.
27. [Editor of:] *Laus Deo - pax vivis. Het muziekleven aan de Vlaamse kapittelkerken en kathedralen tot ca. 1800* (= Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de provinciën. Educatieve Dienst. Catalogus 150) (Brussel: Algemeen Rijksarchief 1998).
28. [Editor of:] *Laus Deo - pax vivis. La vie musicale aux collégiales et cathédrales Flamandes jusque vers 1800* (= Archives générales du Royaume et Archives de l'État dans les provinces. Service Educatif. Catalogue 151) (Bruxelles: Archives générales du Royaume 1998).

1999

29. 'De liturgie in de Zutphense Walburgiskerk', in M. GROOTHEDDE et al. (reds.): *De Sint-Walburgiskerk in Zutphen. Momenten uit de geschiedenis van een middeleeuwse kerk* (Zutphen 1999) 159-185.
30. 'The transmission of the *responsoria prolixa* according to the manuscripts of St. Mary's church Utrecht', in *Tijdschrift van de Koninklijke Vereniging voor Nederlandse Muziek-geschiedenis* 49 (1999) 5-31.
31. 'Het gregoriaans in de Lage Landen', in *Musica antiqua* 16,1 (1999) 5-13.

2000

32. [Editor of:] *Gregoriaans in laatmiddeleeuws 's-Hertogenbosch* (Utrecht 2000 = Syllabus van de Werkgroep Bronnenonderzoek Middeleeuwen 1999-2000, specialisatie Muziekwetenschap, Faculteit der Letteren, Vakgroep Muziekwetenschap der Rijksuniversiteit Utrecht = photo-copied).
33. 'Responsory verses. What do they tell us about chant traditions?', in *Cantus planus* (2000) 123-149.
34. 'Plange quasi virgo. An archeological study of the Utrecht responsory tradition', in Bruno BOUCKAERT & Eugeen SCHREURS (eds.): *The Di Martinelli music collection (KU Leuven, university archives). Musical life in collegiate churches in the Low Countries and Europe. Chant and polyphony* (Leuven / Peer 2000 = Yearbook of the Alamire Foundation 4) 167-191.
35. 'De oudste heiligenofficies van het bisdom Utrecht', in *Tijdschrift voor gregoriaans* 25 (2000) 59-65.
36. 'Heiligenofficies in Brabant', in *Ibidem* 150-160.

2001

37. 'Drama als liturgie – liturgie als drama', in H. VAN DIJK, B. RAMAKERS et al.: *Spel en spektakel. Middeleeuws toneel in de Lage Landen* (Amsterdam 2001 = Nederlandse literatuur en cultuur in de Middeleeuwen 23) 35-56; 310-315.
38. 'Saints in Brabant. A survey of local Proper chants', in *Revue Belge de Musicologie / Belgisch tijdschrift voor muziekwetenschap* 55 (2001) 9-39.
39. [With Dieuwke VAN DER POEL:] 'Het liederenhandschrift Brussel, KB, II 2631. Samenstelling en repertoire', in *Queeste* 8,2 (2001) 97-119.

2002

40. [With Kees VELLEKOOP editors of:] *Handschrift Parijs, Bibliothèque de l' Arsenal 8228. Een premonstratenzerinnen-ordinarius van rond 1500* (Utrecht 2002 = Syllabus van de Werkgroep Bronnenonderzoek Middeleeuwen 2000-2001, specialisatie Muziekwetenschap, Faculteit der Letteren, Universiteit Utrecht = photo-copied).
41. 'Egmond of Rijnsburg? De liturgische handschriften van een grafelijke abdijs', in G.N.M. VIS (red.): *De abdij van Egmond. Geschreven en beschreven* (Hilversum 2002 = Egmondse Studiën 4) 103-142.
42. 'De interactie tussen liturgische zang en niet-liturgische liederen', in *Ons geestelijk erf* 76 (2002) 155-176.
43. 'Een overclera vat. Een Maria-antifoon uit de late Middeleeuwen', in *Tijdschrift voor gregoriaans* 27 (2002) 2-8.
44. 'Berbera, edel vrouwe fijn. Beschermheilige tegen een onverwachte dood', in *Ibidem* 80-85.

2003

45. [Editor of:] *Processies in de Middeleeuwen* (Utrecht 2003 = Syllabus van de gelijknamige werkgroep, specialisatie Muziekwetenschap, cursusjaar 2002-2003, Faculteit der Letteren, Universiteit Utrecht = photo-copied).
46. [With V. GONCHAROVA editors of:] *Vilnius, Library of the Lithuanian Academy of Sciences, Department of Manuscripts, F22-95* (Ottawa 2003 = Publications of Mediaeval musical manuscripts 29 = facsimile reproduction of the manuscript).
47. [With Calvin BOWER guest editors of:] *Tijdschrift van de Koninklijke Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis* 53,1-2 (2003).
48. [With Calvin BOWER:] 'Introduction', in *Ibidem* 5-6.
49. 'Liturgy and Chant in the Northern Low Countries', in *Ibidem* 9-47.

2004

50. 'Van kaarsen en kerken. Liturgie, paraliturgie of géén liturgie?', in R.E.V. STUIP (red.): *Meer dan muziek alleen. In memoriam Kees Vellekoop* (Hilversum 2004 = Utrechtse bijdragen tot de mediëvistiek 20) 221-237.
51. 'O florens rosa: chants pour la Vierge Marie dans les manuscrits liturgiques médiévaux néerlandais', in *Mélanges de science religieuse* 61 (2004) 25-42.
52. 'Een overclaer vat. Een Maria-antifoon uit de late Middeleeuwen', in *Jubilate* 37,3 (2004) 11-14.
53. [Review of:] Ulrike HASCHER-BURGER: *Gesungene Innigkeit. Studien zu einer Musikhandschrift der Devotio moderna* (Utrecht, Universiteitsbibliotheek, ms. 16 H 34, olim B 113). Mit einer Edition der Gesänge. Teil I: Darstellung. Teil II: Edition (s.l. 2002), in *Tijdschrift van de Koninklijke Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis* 54 (2004) 79-83.

2005

54. 'Les chansons du manuscrit de Gruuthuse. Notation musicale, pratique d'exécution et problèmes d'édition', in J.-M. CAUCHIES et al. (éds.): *Poètes et musiciens dans l'espace bourguignon. Les artistes et leurs mécènes (Rencontres de Dordrecht de 23 au 26 septembre 2004)* (Neuchâtel 2005 = Publication du Centre Européen d'Études Bourguignonnes [XIVe-XVIe s.] 45) 143-163.
55. [With Martin HOONDEERT, Paul POST & Louis VAN TONGEREN editors of:] *Door mensen gezongen. Liturgische muziek in portretten* (Kampen 2005 = Meander 7).
56. 'Chanter de goût. François de la Feillée en het *plain-chant* in de achttiende eeuw', in *Ibidem* 143-152.
57. [With G. GOORHUIS:] 'Het Plechelmus-officie', in G. GOORHUIS & J. OUDE NIJHUIS (reds.): *Plechelmus. Zijn kerk, liturgie en kapittel te Oldenzaal. Bijdragen over de heilige, zijn kerk en liturgie bij gelegenheid van het 1050-jarig jubileum van de translatie der relieken van Plechelmus naar Oldenzaal* (Zutphen 2005) 169-200.
58. [With Hans LUB:] 'Russische trouvères' (CD-review of *Touz esforciez. Trouvères en Lorraine, XIIIe siècle*, Ensemble Syntagma conducted by Alexander Danilevski), in *Madoc. Tijdschrift over de Middeleeuwen* 19 (2005) 115-117.
59. [Review of:] Dieuwke E. VAN DER POEL et al. (reds.): *Het Antwerps Liedboek 1-2* (Tiel: Lannoo 2004), in *Tijdschrift van de Koninklijke Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis* 55 (2005) 201-205.

2006

60. [With J. KROOS:] 'Heilige graven in Groningen? Over Paasspelen, pelgrims en mysterieuze wandnissen', in *Groninger Kerken* 23,4 (2006) 97-107.

2007

61. 'De Gruuthuse-ballades, ofwel: de meningsverschillen tussen een liedjesschrijver en een muzikant', in J. BIEMANS (red.): *Manuscripten en miniaturen. Studies aangeboden aan Anne S. Kortweg bij haar afscheid van de Koninklijke Bibliotheek* (Zutphen 2007) 265-278.
62. 'Late medieval Dutch song: sources, notations and contrafacts', in *Michaelsteiner Konferenzberichte* 72,1 (2007) 53-82.
63. 'Aloette: de metamorfose van een Brugse leeuwerik', in *Madoc. Tijdschrift over de Middeleeuwen* 21,3 (2007) 160-168.
64. 'Het Klankkleurenfestival 22 september – 1 oktober 2006', in *Tijdschrift voor gregoriaans* 32 (2007) 37-38.

2008

65. 'Attributions and re-attributions. The origin and function of liturgical manuscripts from the Low Countries', in A.M.W. AS-VIJVERS, J.M.M. HERMANS & G.C. HUISMAN (eds.): *Manuscript studies in the Low Countries: Proceedings of the 'Groninger Codicologendagen' in Friesland, 2002* (Groningen / Leeuwarden 2008 = Boekhistorische reeks 3) 283-306.
66. 'De liederen van het Gruuthuse-handschrift: notatie, uitvoeringspraktijk en editieproblemen', in L.P. GRIJP & F. WILLAERT (reds.): *De fiere nachtegaal. Het Nederlandse lied in de middeleeuwen* (Amsterdam 2008) 105-127.
67. 'En tóch konden ze zingen in Egmond', in G.N.M. VIS (red.): *Het klooster Egmond: hortus conclusus* (Hilversum 2008 = Egmondse Studiën 5) 125-144.
68. 'Een ordinarius voor Premonstratenzerinnen', in *Jaarboek voor liturgie-onderzoek* 24 (2008) 95-117.

2009

69. [With Kees POWDEROIJEN:] 'Wer ist Hartker? Die Entstehung des Hartkerischen Antiphonars', in *Beiträge zur Gregorianik. Forschung und Praxis* 47 (2009) 67-86.

Forthcoming

70. The *Libri ordinarii* of the Low Countries (to be published in the proceedings of the international expert meeting *The Liber ordinarius as a source for cultural history* (26-28 November 2008, Steyl, the Netherlands) edited by Charles CASPERS & Louis VAN TONGEREN).

Electronic publications

Contributions to *Cantus. A database for Latin ecclesiastical chant. Indices of chants in selected manuscripts and early printed sources of the liturgical Office* (University of Western Ontario)

<http://publish.uwo.ca/~cantus/>

71. Zutphen, Stadsarchief en Stedelijke Bibliotheek (Municipal Archives) 6.
72. Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 70 E 4, Fragmenta Tungrensia.
73. Tongeren, Onze-Lieve-Vrouw-Kerk (Our Lady's Church, ms. 63).
74. Tongeren, Onze-Lieve-Vrouw-Kerk (Our Lady's Church, ms. 64).

75. Contributions to the edition of the Gruuthuse-manuscript, a project of the Huygens Institute, The Hague:
- transcriptions of the music notations
  - introduction on the music in the manuscript and on the music instruments
  - reconstruction of the melody of some hymns
- <http://www.kb.nl/galerie/gruuthuse/index.html>

Website

76. *Chant behind the dikes. The Medieval Liturgy of the Low Countries*
<http://utopia.knoware.nl/users/ikedl/chant/ike/index.htm>

Dr. Louis van Tongeren is als docent Liturgische en Rituele Studies verbonden aan de Faculteit Geesteswetenschappen van de Universiteit van Tilburg. Hij promoveerde op een liturgisch-historisch onderzoek naar het feest van Kruisverheffing in de vroege Middeleeuwen. Zijn huidige onderzoek concentreert zich op middeleeuwse *Libri ordinarii*, op de actuele liturgisch-rituele praktijk en op rituelen en uitingen van religiositeit in de moderne cultuur.

E-mail: a.j.m.vtongeren@uvt.nl

Dr. Marcel Zijlstra doceert gregoriaans aan het Koninklijk Conservatorium te Den Haag en is als docent Westerse Muziek- en Cultuurgeschiedenis verbonden aan CODARTS, het Rotterdams Conservatorium. Hij promoveerde op een studie naar de mondelinge overlevering van het gregoriaans. Momenteel studeert hij Klassieke Talen aan de UvA. Marcel Zijlstra is dirigent van Schola Cantorum Amsterdam en Cantorij Ecclesiae Tuae en is organist aan de Abdij van Egmond.

E-mail: amzijlstra@gmail.com